

LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA
"PODGRODZIE TORUŃSKIE"

**Ewaluacja zewnętrzna realizacji
Lokalnej Strategii Rozwoju
Lokalnej Grupy Działania
*„Podgrodzie Toruńskie”***

Spis treści

Streszczenie najważniejszych wyników badania	3
Opis przedmiotu badania uwzględniający cele i zakres ewaluacji	5
Opis metodologii wraz z opisem sposobu realizacji badania	6
Opis wyników badania wraz z ich interpretacją	7
1. Ocena wpływu na główny cel LSR	7
2. Ocena wpływu na kapitał społeczny	8
3. Przedsiębiorczość	13
4. Turystyka i dziedzictwo kulturowe	21
4a. Budowa lub przebudowa infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej lub kulturalnej	21
4b. Zabytki	24
4c. Promocja obszaru, w tym lokalnych zasobów, tradycji i zwyczajów, produktów lub usług lokalnych	25
5. Rewitalizacja społeczno – gospodarcza	28
5a. Aktywność lokalnej młodzieży	31
6. Grupy defaworyzowane	32
7. Innowacyjność	39
8. Projekty współpracy	40
Podsumowanie – wnioski i rekomendacje	46

Streszczenie najważniejszych wyników badania

LGD „Podgrodzie toruńskie” w konkretny i efektywny sposób zrealizowało już w tej chwili postawione przed sobą cele w postaci wsparcia rozwoju przedsiębiorczości na swoim obszarze. Liczba wspartych przedsiębiorstw już w tej chwili jest duża, liczba stworzonych miejsc pracy dalece wykracza poza założone cele. Wg autora ewaluacji śmiało można by zwiększyć dwukrotnie budżet LSR na te zadania. Potencjał na dalsze wspieranie przedsiębiorczości jest na tym obszarze ogromny, a różnorodność złożonych pod ocenę Rady LGD wniosków – imponująca. Każde to rozważyć umieszczenie rozwoju przedsiębiorczości na czele przyszłych celów kolejnej LSR. Niepokojący jest stosunkowo niewielki odsetek wniosków złożonych przez firmy oraz osoby chcące założyć własną firmę z obszaru gm. Wielka Nieszawka. Tam należałoby wzmocnić działania informacyjne i szkoleniowe ze strony LGD.

Należy zwrócić uwagę na pozytywny wpływ działań LGD na rozwój kapitału społecznego na swym obszarze. Liczba wspartych inicjatyw jest duża, a konkretne wspomaganie finansowe trafiło do ponad 30 organizacji. Trzeba jednak od razu zauważyć, że wiele z tych działań realizowanych było w ramach planu komunikacji LGD. Z drugiej strony aż 80% działań skierowanych na promocję obszaru zrealizowały organizacje społeczne. Na osobną uwagę zasługuje potencjał aktywizacyjny parafii rzymskokatolickich na obszarze badanej LSR, aktywnie korzystających z możliwości dofinansowania działań promocyjnych i animacyjnych oraz inkluzyjnych. W opinii badanych to zasługa otwartości LGD na wszelkich aktorów życia społecznych obecnych w środowiskach lokalnych. W badaniu zwróciłem uwagę na fakt, iż LGD posiada na tym obszarze markę organizacji-matki, która wspiera wiedzą i doświadczeniem drobne wiejskie NGO'sy. Zadaniem na przyszłość jest baczniejsze zwrócenie uwagi ze strony LGD na zadania związane z promocją wolontariatu oraz sieciowaniem działań drobnych organizacji wiejskich we wspólne inicjatywy.

Innowacyjność projektów składanych w ramach LSR przez przedsiębiorców była relatywnie wysoka w opinii Rady LGD, aczkolwiek nie potwierdza to badanie ewaluacyjne. Tylko 30% wszystkich złożonych wniosków to autentycznie niszowe, faktycznie innowacyjne rozwiązania. Kolejna grupa 30% to projekty średnio innowacyjne, a 40% zawiera w sobie jedynie pewne wątki innowacyjne. Wymagana jest większa uwaga Rady w ocenie innowacyjności wniosków.

LSR w praktyce została zrealizowana jeśli chodzi o działania rewitalizacyjne oraz obowiązkowo towarzyszące im działania społeczne. Na szczególną uwagę zasługują działania podjęte przez gminę Lubicz, polegające na rewitalizacji centrum tej największej na obszarze LGD miejscowości, a także w gm. Obrowo, gdzie rewitalizacji poddano był dworzec PKP, który będzie służył jak miejsce spotkań. W ramach działań

dotychczas zrealizowano z dodatkowej puli szereg projektów służących aktywizacji młodzieży. W opinii badanych projekty rewitalizacyjne nieco przerosły możliwości wnioskodawców, jak i samej LGD. Ich skala, a także poziom komplikacji przysporzyły sporo problemów i wiązały się z ryzykownymi opóźnieniami.

Bardzo dobrze wygląda również kwestia realizacji zadań związanych z poprawą infrastruktury służącej rekreacji, nieco gorzej jeśli chodzi o realizację projektów mających sprzyjać rozwojowi turystyki. W tym pierwszym przypadku osiągnięto cele związane z infrastrukturą rekreacyjną, co więcej – w większości były to projekty interesujące i potrzebne. Niestety zdarzały się przypadki rezygnacji z realizacji tych jakże potrzebnych inicjatyw (parki w gm. Lubicz). Projektów służących rozwojowi turystyki zrealizowano relatywnie niewiele, aczkolwiek i tu wskaźniki zostały wykonane. Zwraca tu uwagę wykorzystanie w pełni alokacji i zrealizowanie wskaźników dotyczących renowacji zabytków na terenie LGD. Dobrze wypadła realizacja projektów z zakresu promocji obszaru LGD, gdzie zdecydowana większość projektów została zrealizowana przez organizacje pozarządowe i parafie. Smuci fakt, że dostępna alokacja nie została dobrze wykorzystana i musiała być przesunięta na inne.

LGD dobrze wywiązała się z realizacji wskaźników w projektach skierowanych do grup defaworyzowanych, a także tych powiązanych z aktywnością zawodową i społeczną. Jak niemal we wszystkich LGD na terenach podmiejskich działania aktywizacyjne o charakterze zawodowym były tu nieliczne, gdyż trudno jest tu odnaleźć osoby, które można zaktywizować zawodowo (niskie bezrobocie!). natomiast projekty dotyczące aktywizacji społecznej były liczne, ciekawe i nakierowane na niemalże wszystkie zdefiniowane w LSR grupy defaworyzowane. Zakładane wskaźniki zostały osiągnięte, lecz co ważniejsze – zrealizowane projekty stworzyły, jak to określili respondenci, „głód kolejnych działań”.

Zrealizowane projekty współpracy były tylko dwa. Można było tu pokusić się o umiędzynarodowienie tejże współpracy i to jest zasadnicze wyzwanie dla LGD na przyszłość. Zrealizowane inicjatywy były jednak ciekawe i bezpośrednio związane z zasadniczymi wartościami promowanymi przez LGD w swej LSR, to jest: ochroną dziedzictwa kulturowego, w szczególności historycznego oraz kwestiami ekologicznymi, czy szeroko pojętego uwrażliwiania na sprawy środowiska naturalnego. Efekt ich oddziaływania był spory i był komplementarny z innymi, podejmowanymi działaniami.

Opis przedmiotu badania uwzględniający cele i zakres ewaluacji

Zakres niniejszej ewaluacji dotyczy następujących pytań/obszarów badawczych (zdefiniowanych w samej LSR);

1. Ocena wpływu na główny cel LSR

- Jaki jest stopień osiągnięcia celu głównego i przypisanych do niego wskaźników LSR?

2. Ocena wpływu na kapitał społeczny

- Jaki jest wpływ LSR na kapitał społeczny, w tym w szczególności na aktywność społeczną, zaangażowanie w sprawy lokalne?
- W jaki sposób należałoby wspierać rozwój kapitału społecznego w przyszłości?

3. Przedsiębiorczość

- W jakim stopniu realizacja LSR przyczyniła się do rozwoju
- Czy i w jaki sposób wspieranie przedsiębiorczości w ramach kolejnych edycji LSR jest wskazane?

4. Turystyka i dziedzictwo kulturowe

- W jakim stopniu LSR przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego?
- W jakich kierunkach należy wspierać rozwój lokalnego potencjału turystycznego?

5. Grupy defaworyzowane

- Czy w LSR właściwie zdefiniowano grupy defaworyzowane oraz czy realizowane w ramach LSR działania odpowiadały na potrzeby tych grup?
- Jaki był wpływ LSR na poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego?
- Jakie działania należy podejmować w skali lokalnej na rzecz ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego?

6. Innowacyjność

- W jakim stopniu projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne?
- Jakie można wyróżnić typy innowacji powstałych w ramach LSR?

7. Projekty współpracy

- Jaka była skuteczność i efekty działania wdrażania projektów współpracy?
- Jaką formę i zakres powinny przyjmować projekty współpracy w przyszłości?

Opis metodologii wraz z opisem sposobu realizacji badania

Ewaluacja działalności Stowarzyszenia LGD „Podgrodzie toruńskie” realizowana była w okresie stycznia 2023 roku. Metodologia badania ewaluacyjnego obejmowała połączenie kilku technik badawczych. Należały do nich:

- analiza treści zastanych w postaci dokumentów urzędowych LGD, protokołów z posiedzeń Rady LGD, protokołów Zarządu, uchwał WZC itp. Analizowano również procedury obiegu dokumentów, w celu stwierdzenia sprawności pracy Biura.
- indywidualne wywiady pogłębione z członkami Zarządu LGD (3), Rady LGD (3) oraz tzw. szeregowymi członkami LGD (9) reprezentujących sektory mieszkańców, samorządu, przedsiębiorców oraz organizacje społeczne (po 3, łącznie 9),
- wywiad zogniskowany z pracownikami Biura LGD w obecności prezesa LGD (1)
- wywiad zogniskowany z Zarządem LGD (1)

W ramach badania ewaluacyjnego badanie dokumentów zastanych połączone było z udzielaniem wyjaśnień przez pracowników Biura w siedzibie LGD lub też telefonicznie.

Jako najbardziej efektywne uznano wywiady zogniskowane, gdzie doszło do interesującej wymiany opinii oraz przedstawiono szereg sugestii zmian i ulepszeń.

W trakcie realizacji badania nie napotkano zbyt wielu problemów w zbieraniu materiału badawczego. Biuro LGD udostępniało wszelkie materiały w komplecie, bez zwłoki i w pełnym zakresie udzielało informacji co do ewentualnych wątpliwości. Członkowie LGD chętnie brali udział w badaniu, aktywnie uczestnicząc w dyskusji.

Badanie dotyczy realizacji LSR w okresie do 31.12. 2022 r. Należy zwrócić uwagę, że proces realizacji LSR wciąż trwa, ze względu na wydłużenie okresu realizacji PROW i EFRR oraz EFS na skutek pandemii COVID-19.

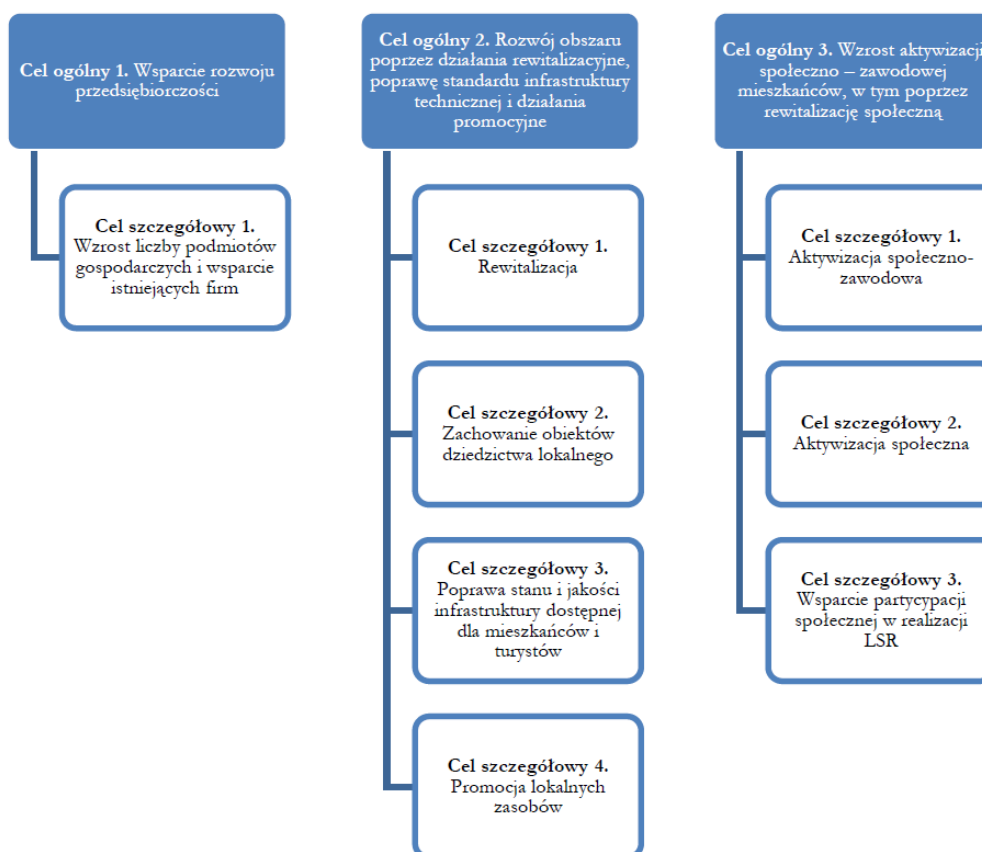
Opis wyników badania wraz z ich interpretacją

1. Ocena wpływu na główny cel LSR

- **Jaki jest stopień osiągnięcia celu głównego i przypisanych do niego wskaźników LSR?**

W Lokalnej Strategii Rozwoju LGD „Podgrodzie toruńskie” określono trzy cele główne i osiem celów szczegółowych. Ich układ przedstawia Schemat 1.

Schemat 1. Cele ogólne i szczegółowe Lokalnej Strategii Rozwoju LGD „Podgrodzie toruńskie”

Źródło: LSR LGD „Podgrodzie toruńskie” s. 59

Cel pierwszy – Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości miał zostać zrealizowany poprzez zwiększenie liczby funkcjonujących na tym obszarze przedsiębiorstw oraz wsparcie istniejących już firm.

Stwierdzić należy, że nie ma zagrożenia w realizacji wskaźników.

W LSR założono wsparcie co najmniej 16 firm już istniejących, ostatecznie wsparcie trafiło do 15 przedsiębiorstw, a 4 właśnie realizują swoje projekty. Założono również udzielenie dotacji dla 12 osób chcących założyć nowe firmy. Takowych udzielono już 6 (projekty zakończone, rozliczone), a 10 jest w trakcie realizacji projektów.

Założono utworzenie 12 nowych miejsc pracy. W wyniku realizacji LSR utworzono zaś 33 nowe miejsca pracy. W tej liczbie 9 miejsc pracy to te utworzone w ramach podejmowania działalności gospodarczej, a 24 miejsca pracy utworzyły istniejące już firmy w ramach realizacji projektów rozwojowych współfinansowanych z LSR 'Podgrodzia toruńskiego'.

Założono, że w ramach realizacji projektów finansowanych z LSR utrzymanych zostanie 16 miejsc pracy w firmach już funkcjonujących, które otrzymały dotacje. Faktycznie firmy te utrzymały aż 67 miejsc pracy. Tyle bowiem wynosiło w nich zatrudnienie.

Wskaźnik	Założono w LSR	Zrealizowano
Nowo utworzone przedsiębiorstwa	12	6 (+10 w trakcie)
Wsparcie istniejących firm	16	15 (+4 w trakcie)
Nowo utworzone miejsca pracy	12	9+24
Utrzymane miejsca pracy	16	67

To podsumowanie dobrze pokazuje, że cel główny 1 LSR został osiągnięty.

2. Ocena wpływu na kapitał społeczny

- **Jaki jest wpływ LSR na kapitał społeczny, w tym w szczególności na aktywność społeczną, zaangażowanie w sprawy lokalne?**

LGD aktywnie wspierała organizacje społeczne działające na jej terenie. Trzeba przy tym przyznać, że organizacji tych jest stosunkowo wiele (ponad 70 aktywnych stowarzyszeń i fundacji, do tego ponad 30 KGW).

Podczas organizacji warsztatów aktywizujących wsparto 25 różnych organizacji społecznych, natomiast podczas imprez promocyjno-informacyjnych 20. Należy przy

tym zauważyć, że niektóre organizacje otrzymały wsparcie LGD dwukrotnie. Wśród organizacji, które LGD wsparła finansowo oraz organizacyjnie były zarówno stowarzyszenia, fundacje, jak i rady sołeckie, czy wreszcie organizacje parafialne oraz parafie. Rola tych ostatnich jest tu niebagatelna – wyjątkowo aktywni byli w tym względzie proboszczowie z gronową, Złotorii oraz Osieka.

Przekazywane organizacjom społecznym kwoty były niewielkie – od 200 zł do 3000zł. Jednakże efekty tych działań były bardzo pozytywne.

Zwykle wspierane były jednodniowe, jednorazowe inicjatywy, których celem była integracja mieszkańców oraz ich aktywizacja. Przykładem tych działań były festyny: mikołajkowe, świąteczne, wielkanocne, sportowe, a także imprezy strictly tematyczne, kierowane do wąskich grup mieszkańców (np. wyjazd na strzelnicę sportową).

Kolaż plakatów informujących o aktywności LGD – wybór

Badanie przez nas uczestnicy tych wydarzeń zgodnie podkreślali pozytywny efekt działań w postaci integracji mieszkańców oraz zbliżenia do siebie osób o podobnych zainteresowaniach. Często w tym ostatnim przypadku wsparcie inicjatywy przeradzało się w trwałą zwyczaj, w serię kolejnych imprez, czy spotkań.

„Wyjazd na strzelnicę pokazał, jak wiele osób interesuje się strzelectwem, czy szerzej – sprawami związanymi z obronnością (...) ja nie wiedziałem, że tyle osób się zgłosi. Już po wszystkim dogadaliśmy się, że trzeba to powtórzyć. I tak powstała grupa około 20 osób, które teraz cały czas jeżdżą ze mną na strzelnicę w całym województwie”

„To był pierwszy festyn, który organizowałam jako nowa sołtys naszej wsi (...) Poza LGD nikt nie pomógł mi. Tak więc wsparcie finansowe z LGD było jedynym, jakie dostałam. I muszę powiedzieć, że impreza wypaliła, a ja mocno wypromowałam LGD. Bardzo mi pomogła rada, którą dostałam od osób, z którymi LGD mnie skontaktowało. To pomogło mi odważnie zrealizować festyn. LGD to taki łącznik między ludźmi tu”

„Festyn parafialny – udany i świetny. Mnóstwo ludzi usłyszało o LGD, sporo osób tu było, usiadło razem, coś zjadło, zabawiło się, spędziło razem czas (...) Nie ma wielu

okazji ku temu, szczególnie po pandemii. Tymczasem przekazanie nam środków z LGD okazało się przysłowiową iskrą, która padła na podatny grunt (...) Ludzie chcą być razem, tylko nie ma dla nich oferty, a sami to jakoś tak... ciężko się mobilizują do działania, ciężko ich ruszyć. Ale jak już ktoś zacznie, to odzew jest wprost nadzwyczajny”

Samo stowarzyszenie LGD w okresie objętym ewaluacją rozrosło się liczebnie, co można również zaliczyć do sukcesów na polu budowy kapitału społecznego. Aktualnie liczba członków potroiła się (z niespełna 60 do prawie 180), co może świadczyć o integrującej i sieciującej pozycji LGD na tym obszarze. Zarówno w opinii członków, jak i w opinii „klientów” LGD organizacja ta pełni rolę nadrzędnego wobec Trzeciego Sektora organizatora i fundatora życia społecznego.

„Ja myślę, że nasza LGD dorobiła się tu w naszych gminach czegoś w rodzaju marki. W wielu pytanych przeze mnie organizacjach na pytanie – kto może wesprzeć nas? Odpowiedź jest jedna – LGD. W moim klubie sportowym na pytanie – kto pomoże zrobić te zawody sportowe pada najpierw propozycja – zadzwońmy do LGD (...) Jak są gdzieś pieniądze, to dzwoniemy do LGD – powiedzcie coś więcej, pomóżcie napisać wniosek”

„Nasza OSP poprosiła LGD o wsparcie merytoryczne podczas rady gminy. Prezes pojechał z nami, wstawił się za strażakami i to było dobrze odebrane”.

Realizacja wspieranych projektów przekłada się na wzrost zaangażowania w sprawy lokalne. Jak ostrożnie oszacowano na potrzeby ewaluacji wsparte przez LGD drobne inicjatywy społeczne zgromadziły około 5 tysięcy osób.

Trzeba dodać, że ramach przyznanej dodatkowej puli środków przeznaczonych na rewitalizację zrealizowano projekty, których efektem ma być **aktywizacja środowisk młodzieżowych** i dziecięcych. To bardzo dobry i właściwy krok. Teren realizacji LSR LGD „Podgrodzie toruńskie” zamieszkuje wyjątkowo młoda w skali województwa i kraju populacja. Tymczasem inicjatywy społeczne podejmowane tu są z zasady realizowane lub adresowane głównie do osób starszych. Oczywiście to również ważna i liczna tu grupa mieszkańców. Jednakże aktywizacja młodzieży do działań społecznych oraz budowanie w tej grupie kapitału społecznego jest szczególnie doniosłe. W ramach wspomnianych działań zrealizowano lub realizowane są w tej chwili następujące działania: budowa placu zabaw wraz z zagospodarowaniem terenu nad jeziorem w Józefowie, rozwój pasji i zainteresowań młodzieży w Gminie Wielka Nieszawka, wyposażenie miejsc aktywności młodzieży na terenie Gminy Obrowo. Szczególnie te dwie ostatnie inicjatywy są ważne z perspektywy potencjału do budowy kapitału społecznego.

Na osobną uwagę i absolutną pochwałą oraz szacunek zasługuje **zaangażowanie się LGD w sprawy Ukraińców uciekających przed wojną do Polski.**

Już w marcu 2022 roku LGD zorganizowało wspólnie z gminą Obrowo piknik charytatywno-integracyjny w Brzozówce. Jego celem było umożliwienie uchodźcom z Ukrainy zarobienia potrzebnych środków na przetrwanie w pierwszych tygodniach po ucieczce przed wojną. W festynie wzięło udział kilkuset mieszkańców gmin Obrowo i Lubicz oraz ponad 40 ukraińskich kobiet wraz z dziećmi.

W okresie od kwietnia do maja LGD sfinansowała lekcje języka polskiego dla dzieci ukraińskich uciekających przed wojną do Polski, które osiadły w gminie Lubicz. Kurs cieszył się wielkim powodzeniem.

Skutkiem tych ostatnich działań było zintegrowanie imigrantów ukraińskich ze społecznościami miejscowymi. W efekcie pojawiły się telefony do biura LGD od obywateli Ukrainy poszukujących tu wsparcia na rozkręcenie biznesu.

- **W jaki sposób należałoby wspierać rozwój kapitału społecznego w przyszłości?**

W pierwszej kolejności sygnalizowano potrzebę znaczącego zwiększenia puli wsparcia ze strony LGD dla niewielkich organizacji społecznych, które jeszcze nigdy nie otrzymały dotacji, grantów itp. Stosunkowo prosty mechanizm udzielania wsparcia finansowego pomógłby im w budowaniu portfolio działań, które to jest konieczne do starania się o inne środki. Zasugerowano, że w tym celu należałoby zdecydowanie

podnieść składki dla gmin, a z tej puli stworzyć fundusz grantowy dla niewielkich organizacji społecznych i grup półformalnych.

W drugiej kolejności za konieczne uznano mocniejsze włączanie się LGD w działania na rzecz sieciowania działań społecznych na obszarze funkcjonowania LGD. Jak stwierdzono:

„nasza LGD ma podstawową rolę do wypełnienia tutaj. Jest nią integrowanie środowiska społecznego, integrowanie tych wszystkich działaczy, aktywistów, animatorów. Nie ma organizacji, która nadaje się do tego lepiej. My mamy już markę, zaplecze, mamy wiedzę. Bez tego te drobne, rozproszone inicjatywy nic nie znaczą”

„Podgrodzie” powinno być mentorem dla organizacji wiejskich. Tyle nowych KGW, tyle nowych stowarzyszeń – i to bez doświadczenia, za to z pomysłami. LGD ma doświadczenie, ma znakomite biuro. Pomórzmy tym organizacjom.”

Wśród zaproponowanych działań budujących sieciujący kapitał społeczny na plan pierwszy wysuwano;

- organizację imprez promujących ideę wolontariatu
- forum małych organizacji wiejskich
- warsztaty z budżetowania działań NGO
- forum wymiany myśli

Jako główną przeszkodę wspierania rozwoju kapitału społecznego członkowie LGD uznają niemożność wspierania imprez cyklicznych ze środków pochodzących z UE. Tymczasem to one, w opinii badanych, tworzą najpoważniejsze, najsolidniejsze zręby kapitału społecznego. Ich cykliczność rodzi więzi społeczne – ludzie spotykają się z okazji właśnie tych wydarzeń, czekają na nie.

Z pewnością ważnym elementem budowy i wzmocnienia kapitału społecznego w przyszłości będzie kwestia inkluzji uchodźców ukraińskich do działań społecznych na poziomie lokalnym. Jak zauważyli to respondenci w wywiadach pogłębionych i zogniskowanych – stanowią oni znaczny potencjał do wykorzystania w realizacji przeróżnych działań animacyjnych.

„Zauważmy, że osoby, które tu przyjechały z Ukrainy i zostały to w sporej części bardzo dobrze wykształceni ludzie, wysoce etyczni, skorzy do działania (...) To grzech nie włączać ich w nasze działania. Musimy znaleźć formułę angażowania ich w działania prospołeczne” .

„ja znam kilka osób z Ukrainy, które już teraz palą się do działania lokalnego. Ale z drugiej strony jest obawa, co Polacy na to, czy nie wtrącamy im się w ich życie? I ja mówię od razu – trzeba z takim myśleniem skończyć, trzeba ich traktować jak zwykłych, naturalnych mieszkańców tu, jak swoich”

Pojawiła się wręcz sugestia, aby uchodźcy z Ukrainy trafili do LGD jako członkowie, a być może także do Zarządu LGD.

3. Przedsiębiorczość

- **W jakim stopniu realizacja LSR przyczyniła się do rozwoju przedsiębiorczości?**

W trakcie realizacji LSR „Podgrodzia...” na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej złożono aż 77 wniosków, w tym:

- na podejmowanie działalności gospodarczej – 44 wnioski;
- na rozwój istniejących już przedsiębiorstw – 33 wnioski.

Trzeba przyznać, że liczba osób zainteresowanych uzyskaniem wsparcia z LGD była bardzo duża. Trzeba jednak koniecznie zauważyć, że łączna liczba firm i osób, którym udzielono wstępnego doradztwa w tym zakresie była znacznie większa, bo wyniosła aż 188 osób i firm.

Łączna liczba wybranych wniosków na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej – 71 wniosków, w tym:

- podejmowanie – 39 wniosków;
- rozwój - 32 wnioski.

Łączna liczba wniosków niewybranych z powodu braku środków na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej – 36 wniosków, w tym:

- podejmowanie – 23 wnioski;
- rozwój - 13 wniosków.

Tak więc ostatecznie środków wystarczyło dla jedynie połowy z tych, którzy pozytywnie przeszli weryfikację na poziomie Rady LGD...

- 16 na podejmowanie działalności gospodarczej
- 19 na rozwój przedsiębiorstw

Projekt „Podjęcie działalności gospodarczej świadczącej usługi w zakresie innowacyjnego systemu dociepleń budynków oraz zakup niezbędnych urządzeń do jej prowadzenia”

Projekt „Rozwój działalności gospodarczej poprzez zakup ekranu LED P2”

Biorąc powyższe pod uwagę należy zauważyć, że LGD „Podgrodzie toruńskie” śmiało mogłaby podwoić swój budżet na wsparcie lokalnych przedsiębiorców oraz osób, które chciałyby założyć własną firmę. Potencjał w tym względzie jest oczywisty – dla wielu z chętnych po prostu zabrakło pieniędzy, choć ich projekty przeszły z powodzeniem weryfikację na poziomie Rady LGD. Potwierdzają to opinie członków Rady:

„Bardzo przykro mi było, gdy trzeba było odrzucić wnioski na ciekawe projekty biznesowe, które nie dostały środków. Jak widać, jest tu ogrom młodych ludzi z pomysłami i entuzjazmem na swój biznes. I te pomysły są innowacyjne, dodatkowo wpisane w potrzeby ludzi. Wielka szkoda, że tych środków było za mało”

„Uważam, że to duży błąd, że nie dało się tego budżetu na biznesy lokalne zwiększyć (...) Zbyt wiele idzie na te wszystkie siłownie, zbyt mało na poprawę losu ludzi poprzez dawanie wędki, a nie ryby”

Łączna liczba odrzuconych wniosków na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej – 6 wniosków, w tym:

- podejmowanie – 5 wniosków;
- rozwój - 1 wniosek.

Te informacje napawają optymizmem – zaledwie 10% spośród wniosków nie spełniało norm przewidzianych w regulaminach. Zatem 90% wniosków było przygotowanych poprawnie. Duża w tym zasługa odpowiedniego doradztwa ze strony Biura LGD. Trzeba też zauważyć, że przyczyną odrzucenia wniosków były raczej względy formalne (brak dokumentów, niekompletny wniosek itp.).

Poniższe zestawienie pokazuje szczegóły naborów na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej.

W podziale na nabory wygląda to następująco;

Podejmowanie działalności gospodarczej			
Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
1/2017	01.08.2017 - 18.08.2017	16	1 676 158,17 zł
7/2018	07.09.2018 - 20.09.2018	5	436 873,35 zł
3/2019	04.11.2019 - 18.11.2019	11	926 199,61 zł
3/2022	28.02.2022 - 14.03.2022	12	1 008 661,76 zł
Rozwój działalności gospodarczej			
Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
2/2017	01.08.2017 - 18.08.2017	12	3 648 181,70 zł
6/2018	22.08.2018 - 04.09.2018	6	1 169 603,00 zł

1/2019	06.05.2019 – 20.05.2019	4	1 195 000,00 zł
2/2020	24.06.2020 – 07.07.2020	5	1 796 033,76 zł
4/2022	28.02.2022 – 14.03.2022	6	1 302 133,34 zł

Poniżej przedstawiamy listę co ciekawszych wniosków przedsiębiorców oraz kandydatów na przedsiębiorców:

Podejmowanie działalności gospodarczej:

- „*Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie produkcji magnesów reklamowych oraz folii magnetycznych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii*”
- „*Zakup zestawu do natrysku piany poliuretanowej sposobem na otwarcie firmy EKOPUR*”
- „*Podjęcie działalności gospodarczej poprzez zakup przyczepy kempingowej wyposażonej w instalację solarną, altany rekreacyjne oraz kontenera biurowego*”
- „*Zakup maszyn i urządzeń w zakresie świadczenia usług remontowo budowlanych*”
- „*Podjęcie działalności gospodarczej związanej z usługami gastronomicznymi i rekreacją na terenie LGD Podgrodzie Toruńskie*”
- „*Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie prowadzenia Sali edukacyjnej dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym i przedszkolnym*”
- „*Rozwój przedsiębiorczości i wzrost zatrudnienia na obszarze gminy Lubicz poprzez otwarcie toru Pitu Pitu Bike*”
- „*Podejmowanie działalności poprzez zakup sprzętu do świadczenia usług muzycznych, usług dekorowania światłem oraz usług foto-giftbudki*”
- „*Prowadzenie działalności gospodarczej na terenie LGD Podgrodzie Toruńskie, polegającej na produkcji i sprzedaży produktów grawerowanych laserowo*”
- „*Adaptacja lokalu na potrzeby prowadzenia kancelarii adwokackiej w Złotorii wraz z zakupem niezbędnego sprzętu, urządzeń, programów i mebli*”
- „*Podejmowanie działalności gospodarczej poprzez zakup namiotów sferycznych*”
- „*Podjęcie działalności gospodarczej poprzez zakup łóżek kolarium oraz utworzenia miejsc pracy*”
- „*Vanilia Beauty Sylwia Wasilewska*”
- *Zakup sprzętu do nagłośnienia w celu rozpoczęcia działalności gospodarczej w zakresie organizacji i obsługi imprez*”
- „*Zakup urządzeń w celu podjęcia działalności gospodarczej na terenie LGD Podgrodzie Toruńskie w zakresie florystyki, sprzedaży kawy na wynos oraz personalizacji tekstyliów i innych przedmiotów*”

- „Podjęcie działalności gospodarczej Jan Gołembiewski „Mobilna Myjnia Parowa i Salon Autodetailing” oraz zakup niezbędnych urządzeń”
- „Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej poprzez świadczenie usług montażu instalacji fotowoltaicznych”
- „Zakup urządzeń w celu utworzenia i prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie świadczenia usług geodezyjnych”
- „Podjęcie i prowadzenie lokalu gastronomicznego bankietowego poprzez zakup sprzętu i urządzeń”
- „Podjęcie działalności gospodarczej polegającej na produkcji serów roślinnych i napojów na bazie rejuvelacu”
- „Utworzenie innowacyjnego Przedszkola Niepublicznego „AbeeC” na terenie gminy Lubicz wraz z niezbędną infrastrukturą i wyposażeniem”
- „Podejmowanie działalności gospodarczej w zakresie wytwarzania innowacyjnych produktów”
- „Podejmowanie działalności gospodarczej w zakresie Klubokawiarni dziecięcej”
- „Podejmowanie działalności gospodarczej polegającej na świadczeniu usług minikoparką”
- „Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie utworzenia mobilnej strzelnicy”
- „ Zakup wyposażenia salonu Wirtualnej Rozszerzonej Rzeczywistości(VR) na potrzeby utworzenia działalności gospodarczej na obszarze LSR”
- „ Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie utworzenia firmy na obszarze LSR zajmującej się świadczeniem innowacyjnych usług mechaniki pojazdowej jako mobilny pojazd alarmowy z automatycznym wezwaniem pomocy”
- „ Podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie świadczenia usług transportowych”
- „Podjęcie działalności gospodarczej w zakresie świadczenia usług tynkarskich oraz innych usług wykończeniowych”
- „Utworzenie działalności gospodarczej na obszarze LSR poprzez zakup jachtu żaglowego celem jego czarteru na akwenach śródlądowych”
- „Podejmowanie działalności gospodarczej poprzez utworzenie gabinetu kosmetycznego”
- „Zakup urządzeń i usług szkoleniowych na potrzeby otworzenia firmy archeologicznej”
- „Zakup sprzętu i wyposażenia lokalu gastronomicznego na potrzeby utworzenia działalności gospodarczej na obszarze LSR”
- „Remont lokalu oraz zakup sprzętu i wyposażenia salonu kosmetycznego na potrzeby utworzenia działalności na obszarze LSR”
- „Podjęcie i prowadzenie twórczej działalności gospodarczej polegającej na produkcji nowoczesnych i energooszczędnych lamp – oświetlenia LED, wytwarzania elementów drewnianych służących do konstruowania zabawek i rękodzieła”

Rozwój działalności gospodarczej:

- „Zakup ekranu LED P2”
- „Budowa samoobsługowej myjni samochodowej wykorzystująca źródła odnawialne wraz ze stacją ładowania samochodów elektrycznych”
- „Zakup sprzętu do obróbki kamienia wraz z systemem informatycznym”
- „Rozwijanie działalności gospodarczej w zakresie produkcji łodzi rekreacyjnej i domów na wodzie”
- „Rozbudowa oferty turystyczno-edukacyjnej firmy Management Anna Bortkiewicz o nowe elementy z zakresu interaktywności”
- „Rozwinięcie działalności gospodarczej w zakresie świadczenia usług inżynierskich”
- „Utworzenie uniwersalnego rejestratora parametrów fizycznych”
- „Zakup innowacyjnego sprzętu do suszenia i konserwacji papieru”
- „Rozwój działalności przedsiębiorstwa Ślusarstwo Produkcyjno-Usługowe „GIĘT-MET” poprzez zakup maszyn wraz z zestawem narzędzi umożliwiających wprowadzenie innowacyjności w świadczonych usługach”
- „Zakup urządzenia wraz z wyposażeniem do monitoringu przemysłowego i zasobów naturalnych”
- „Zwiększenie konkurencyjności firmy poprzez zakup koparko-ładowarki oraz utworzenie nowych miejsc pracy”
- „Rozwój działalności gospodarczej firmy poprzez zakup maszyny do cięcia papieru”
- „Rozwój działalności gospodarczej poprzez zakup maszyn i urządzeń w celu wdrażania nowych technologii w zakresie produkcji paneli ściennych ręcznie robionych”
- „Zakup i montaż wyposażenia serwis mobilnego”
- „Rozwój działalności gospodarczej poprzez zakup dronów i utworzenie nowych miejsc pracy”
- „Zakup ładowarki teleskopowej w celu uruchomienia nowego kierunku prowadzonej działalności gospodarczej związanej z świadczeniem usług wynajmu maszyn budowlanych”
- „Rozwój działalności firmy poprzez zakup specjalistycznych maszyn i urządzeń: centrum obróbczego cnc oraz piły formatowej”
- „Turystyczny obiekt noclegowy – Dom na wodzie”
- „Rozwój działalności gospodarczej w zakresie utworzenia nowoczesnej Restauracji turystyczno – uzdrowiskowej z możliwością organizacji imprez okolicznościowych”
- „Zakup podestu ruchomego w celu rozwoju prowadzonej działalności gospodarczej związanej z świadczeniem usług wynajmu maszyn budowlanych”
- „Stworzenie miejsca rekreacyjnego pn. Przystań Wiślana „WIATA” w miejscowości Łęg – Osiek”

- „Rozwój działalności gospodarczej kompleksu turystyczno – gastronomicznego Romeo & Julia”
- „Rozwój firmy pn. Przedsiębiorstwo Transportowo – usługowe Bartłomiej Lipka poprzez zakup kruszarki szczękowej”
- „Rozwój działalności gospodarczej „Emili” poprzez zakup nowoczesnego wyposażenia warsztatu samochodowego wraz z montażem instalacji fotowoltaicznej”
- „Budowa hali celem dywersyfikacji przedsiębiorstwa „IMERS Robert Janiszewski”, poszerzenie produkcji grzejników i stworzenia nowych miejsc pracy”

Tytuły wniosków odrzuconych

Podjęcie działalności gospodarczej:

- „Zakup urządzeń do natrysku piany poliuretanowej”
- „Działalność handlowo-usługowa związana z importem ryb akwarystycznych z Afryki”
- „Podjęcie działalności gospodarczej świadczącej pozaszkolne formy edukacji artystycznej i produkcję filmową”
- „Utworzenie działalności gospodarczej poprzez zakup innowacyjnej Mini koparki do 2,5 ton oraz utworzenie nowego miejsca pracy”
- „Zakup pawilonu handlowego oraz wyposażenia w celu uruchomienia innowacyjnego sklepu zielarskiego”

Rozwój działalności gospodarczej:

- „Rozwój działalności i zwiększenie konkurencyjności firmy FTUH Jacek Kędziński poprzez zakup koparko-ładowarki”

Podsumowując – stwierdzić należy, że LGD „Podgrodzie toruńskie” w konkretny i efektywny sposób zrealizowało już w tej chwili postawione przed sobą cele w postaci wsparcia rozwoju przedsiębiorczości na swoim obszarze.

- **Czy i w jaki sposób wspieranie przedsiębiorczości w ramach kolejnych edycji LSR jest wskazane?**

Wspieranie lokalnej przedsiębiorczości na obszarze LGD „Podgrodzie toruńskie” w opinii badanych w trakcie ewaluacji, jak i na podstawie analizy danych zastanych jest **bezwzględnie wskazane jako priorytetowe.**

Analiza danych dotyczących popularności ogłaszanych przez LGD „Podgrodzie toruńskie” konkursów na dotacje dla przedsiębiorców oraz dla osób zamierzających podjąć działalność gospodarczą pokazuje jednoznacznie, że zainteresowanie tymi środkami jest tu bardzo duże. Praktycznie w każdym z ogłaszanych przez LGD konkursów liczba aplikacji i alokacja środków, o które się ubiegano była wyższa, aniżeli dostępny budżet.

Również analiza danych będących w dyspozycji biura LGD w zakresie udzielanego doradztwa pokazuje, że to przedsiębiorcy stanowili i wciąż stanowią najliczniejszą grupę potencjalnych beneficjentów zwracających się do LGD o informacje i konkretne wsparcie doradcze.

Przedsiębiorcy przez cały okres będący przedmiotem ewaluacji zasypywali biuro LGD zapytaniami o kolejne konkursy, o dostępną alokację na działania pro-przedsiębiorcze itp. bardzo duża była również grupa osób zamierzających podejmować działalność gospodarczą, którzy zwracali się do LGD o udzielenie informacji. Ich liczba szczególnie zauważalnie wzrosła w okresie pandemii, gdy spora grupa osób straciła pracę i poszukiwała dochodów we własnym biznesie.

Nasi respondenci w trakcie przeprowadzanych z nimi wywiadów pogłębionych niemalże jednogłośnie wyrażali opinie o konieczności nie tylko utrzymania, co znaczącego zwiększenia wsparcia dla lokalnych przedsiębiorców. Podkreślali, że już wsparte inicjatywy często **posiadały istotną wartość dodaną** w postaci korzystnego wpływu ich aktywności gospodarczej na inne cele LSR, jak np. rozwój turystyki i rekreacji, czy promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

Przedstawiciele gmin bardzo często zgłaszali tu jednak uwagę, że priorytetem powinno być **wspieranie czysto lokalnych inicjatyw gospodarczych**, gdzie chodziło głównie o wyróżnianie w dostępie do środków tych podmiotów, które są zarejestrowane na obszarze LSR. Z drugiej strony ci sami respondenci apelowali o rozważenie wprowadzenia do kryteriów w naborach na wspieranie istniejącej działalności gospodarczej obowiązku nie posiadania zaległości podatkowych wobec gminy.

Respondenci dość **negatywnie odnosili się do możliwości zastosowania instrumentów finansowych** we wspieraniu przedsiębiorców. W ich opinii nawet bardzo atrakcyjne pożyczki byłyby znacznie gorzej odebrane przez przedsiębiorców, aniżeli wsparcie polegające na udzieleniu dotacji.

Wielu z respondentów, w tym głównie tych, którzy są lub byli przedsiębiorcami, wyraziło opinię, że należałoby przemyśleć kafeterię możliwych do wsparcia zakupów i usług. W szczególności chodziło tu o środki transportu.

Wyrażano również opinię, że wśród kryteriów oceny należy utrzymać dodatkowe punkty za liczbę stworzonych miejsc pracy.

Część z badanych osób uważała, że należałoby w kryteriach oceny wprowadzić premię dla inicjatyw, których celem jest wdrożenie najnowszych osiągnięć technicznych w działalności niewielkich przedsiębiorstw.

Pojawiła się wreszcie sugestia, aby do możliwości aplikowania o środki LGD dla przyszłych przedsiębiorców dopuścić obywateli Ukrainy na stałe zameldowanych na tym obszarze.

Podsumowując – badani bardzo wyraźnie i jednoznacznie uznali, że wspieranie rozwoju przedsiębiorczości na tym konkretnym obszarze winno być priorytetowe.

4. Turystyka i dziedzictwo kulturowe

- **W jakim stopniu LSR przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego?**

Jednym z trzech zasadniczych celów LSR LGD „Podgrodzie toruńskie” było wsparcie inicjatyw z zakresu rozwoju bazy turystycznej oraz infrastruktury rekreacyjnej na obszarze. Mieściły się tu projekty trzech typów:

- z zakresu budowy i przebudowy infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej
- z zakresu odnowy zabytków
- dotyczące promocji obszaru, w tym jego walorów turystycznych i rekreacyjnych

4a. Budowa lub przebudowa infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej lub kulturalnej

Łączna liczba wniosków złożonych w ramach budowy lub przebudowy infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej lub kulturalnej to 13 wniosków. 10 wniosków złożyły JST, a 3 wnioski złożyły tu organizacje pozarządowe. To dość ciekawa informacja – w dotychczasowej historii realizacji LSR jeszcze nigdy o środki wręcz „znaczone” jako samorządowe nie ubiegały się tu jednostki Trzeciego Sektora.

Łączna kwota złożonych wniosków to 4 317 104,71 zł.

Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
1/2018	20.04.2018 – 04.05.2018	3	2 513 138,73 zł
4/2019	12.11.2019 – 25.11.2019	1	226 781,00 zł
4/2020	30.11.2020 – 15.02.2021	3	393 580,72 zł
2/2022	21.02.2022 – 07.03.2022	6	1 183 604,26 zł

Spośród 13 złożonych wniosków 10 dotyczyło infrastruktury rekreacyjnej, a zaledwie 3 – infrastruktury turystycznej, z czego jeden z tych wniosków został odrzucony. Należy zauważyć stosunkowo słabe zainteresowanie JST budową lub przebudową infrastruktury służącej stricte turystyce. Dominują tu inicjatywy, których celem jest raczej zaspokajanie potrzeb rekreacyjnych mieszkańców. Skądinąd nie może to dziwić – jak już było to wspomniane mieszkają tu ludzie raczej młodzi wiekiem, sprawni, potrzebujący infrastruktury do spędzania czasu wolnego.

Na uwagę jednak zasługują te z projektów, które udało się zrealizować. Chodzi na przykład o lubicki o projekt odnowy przestrzeni w najbliższym otoczeniu ruin zamku Kazimierza Wielkiego w Złotorii. To jedna z najważniejszych atrakcji turystycznych obszaru LSR. Tym bardziej jest chwalebne, że gmina Lubicz podjęła się poprawy jej dostępności oraz wizerunku.

Podjęte zadania z zakresu budowy infrastruktury rekreacyjnej – co koniecznie należy zauważyć – w większości były dość oryginalne i kompleksowe. Mowa tu chociażby o budowie parku wiejskiego w Złotorii, który znakomicie został zaprojektowany z udziałem lokalnej społeczności, w tym również dzięki zaangażowaniu sołtys Barbary Kisielewskiej.

Tytuły wniosków i wnioskodawcy

Wnioskodawca	Tytuł operacji	Kwota całkowita
Gmina Lubicz	<i>Budowa parków wiejskich w miejscowościach Grębocin, Krobia, Lubicz Górny, Złotoria</i>	1 010 759,77 zł
Gmina Wielka Nieszawka	<i>Budowa Centrum Aktywności Fizycznej i Integracji w Małej Nieszawce przy ul. Leśnej 1 oraz przebudowa dwóch placów zabaw w Cierpicach oraz Małej Nieszawce przy ul. Topolowej</i>	966 713,96 zł

Gmina Obrowo	<i>Budowa boiska rekreacyjnego wraz z oświetleniem w miejscowości Silno oraz siłowni plenerowych w miejscowościach Głogowo, Osiek nad Wisłą, Szembekowo, Dobrzejewice, Brzozówka</i>	535 665,00 zł
Gmina Lubicz	<i>Przekształcenie terenu zalesionego znajdującego się w miejscowości Złotoria, w park dla mieszkańców</i>	226 781,00 zł
Gmina Lubicz	<i>Budowa placu zabaw nad jeziorem w Józefowie</i>	80 126,87 zł
Gmina Wielka Nieszawka	<i>Budowa dwóch altan ogrodowych na działce o numerze ewidencyjnym 215/12, obręb Cierpice, w miejscowości Cierpice, gmina Wielka Nieszawka</i>	183 453,85 zł
Fundacja Świątynia Sztuki	<i>Budowa obiektów infrastruktury turystycznej na potrzeby edukacyjno-kulturalne przy Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie</i>	130 000,00 zł
Gmina Lubicz	<i>Budowa placu zabaw przy ul. Owocowej w Grębocinie</i>	199 176,04 zł
Gmina Lubicz	<i>Budowa parku historycznego przy ruinach zamku w Złotorii</i>	144 535,52 zł
Gmina Wielka Nieszawka	<i>Budowa planu zabaw przy ul. Wiślanej w Wielkiej Nieszawce</i>	347 349,69 zł
Fundacja Świątynia Sztuki	<i>Budowa obiektów infrastruktury edukacyjno-kulturalnej w gminie Lubicz: Rezydencja Artystyczna – zaplecze galeryjne</i>	120 000,00 zł
Gmina Obrowo	<i>Budowa ogólnodostępnych siłowni plenerowych w m. Głogowo, Brzozówka, Skrzypkowo, Obory, Zębowo, Zawały oraz placu zabaw w m. Szembekowo</i>	194 888,95 zł
Klub Sportowy „FLISAK” w Złotorii	<i>Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury poprzez budowę oświetlenia oraz instalację monitoringu na boisku rekreacyjnym w miejscowości Złotoria</i>	177 654,06 zł

Wnioski odrzucone:

Fundacja Świątynia Sztuki „Budowa obiektów infrastruktury turystycznej na potrzeby edukacyjno-kulturalne przy Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie”, kwota całkowita 130 000,00 zł (nabór nr 4/2020).

W ramach wszystkich naborów Wnioskodawca tj. Gmina Lubicz dwukrotnie zrezygnowała z realizacji projektu, nabór nr 1/2018 (*Budowa parków wiejskich w miejscowościach Grębocin, Krobia, Lubicz Górny, Złotoria*) oraz 4/2020 (*Budowa placu zabaw nad jeziorem w Józefowie*). Szczególnie w tym pierwszym przypadku to wielka szkoda, gdyż zgłaszane w trakcie uchwalania niniejszej LSR potrzeby były zbieżne m.in. z tym konkretnym projektem.

„Cechą naszych wsi jest brak wspólnej przestrzeni, miejsc, gdzie mieszkańcy mogą się spotkać i w spokoju odpocząć, a dzieci bezpiecznie bawić. Mówię tu o takich kompleksach parkowych, a nie maleńkich placach zabaw (...) rezygnacja z tych projektów pozbawiła mieszkańców tych kilku największych wsi w gm. Lubicz nadziei na powstanie takiego miejsca kiedykolwiek”

4b. Zabytki

Kolejnym ważnym działaniem zaplanowanym w LSR, które miało służyć rozwojowi infrastruktury turystycznej było wsparcie inicjatyw mających na celu ochronę miejscowych zabytków.

Łączna liczba wniosków złożonych w ramach naboru Zachowanie lokalnego dziedzictwa to 2 wnioski. Łączna kwota złożonych wniosków to 218 615,41 zł

Wszystkie wnioski złożyły miejscowe parafie. Trzeba przy tym zwrócić uwagę na fakt, że w ogóle na obszarze realizacji LSR LGD „Podgrodzie toruńskie” parafie dość aktywnie włączyły się w realizację jej celów. To nie tylko bowiem dotacje na ochronę zabytków, ale również na promocję obszaru LSR, czy także działania współfinansowanego z EFS+.

Odnowiona z LSR wieża kościoła w Grabowcu (gm. Lubicz)

Obydwa wsparte obiekty to jedne z najcenniejszych perełek historycznych na obszarze LGD.

Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
2/2018	20.04.2018 – 04.05.2018	2	218 615,41 zł

Wnioskodawca	Tytuł operacji	Kwota całkowita
Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Gronowie	<i>Prace budowlane przy więźbie i pokryciu dachu nawy kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w Gronowie</i>	98 520,34 zł
Parafia pw. św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Złotorii	<i>Wymiana pokrycia dachu wieży kościoła w Grabowcu</i>	120 095,07 zł

4c. Promocja obszaru, w tym lokalnych zasobów, tradycji i zwyczajów, produktów lub usług lokalnych

Kolejnym z działań nakierowanych na rozwój potencjału turystycznego i rekreacyjnego obszaru przewidzianym do realizacji w ramach LSR była promocja walorów obszaru LGD.

Chodziło tu o wsparcie inicjatyw, których zrealizowanie miałyby pozytywny wpływ na dostrzeżenie potencjału gmin Lubicz, Obrowo i Wielka Nieszawka, jak i promocję tegoż obszaru jako przyjaznego i interesującego dla odwiedzających.

Łączna liczba wniosków złożonych w ramach to 9 projektów na kwotę 653 558,80 zł. Co bardzo interesujące aż 7 z 9 złożonych wniosków przygotowały stowarzyszenia oraz parafie, a tylko 2 – JST. Bardzo dobrze to świadczy o potencjale lokalnych organizacji, a w tym także parafii.

Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
5/2018	22.08.2018 – 04.09.2018	5	454 000,00 zł
1/2022	21.02.2022 – 07.03.2022	4	199 558,80 zł

Wśród wielu złożonych wniosków dominowały te, gdzie celem operacji było

Wnioskodawca	Tytuł operacji	Kwota całkowita
Bractwo Rycerskie Ziem Toruńskich	<i>Powrót do przeszłości naszych przodków w Gminie Obrowo na obszarze objętym LSR</i>	50 000,00 zł
Gmina Wielka Nieszawka	<i>Zwiększenie atrakcyjności Gminy Wielka Nieszawka poprzez organizację dziewięciu przedsięwzięć promocyjnych</i>	150 000,00 zł
Gmina Lubicz	<i>Promocja lokalnych zasobów, tradycji i zwyczajów, produktów i usług lokalnych Gminy Lubicz</i>	150 000,00 zł
Parafia Rzymsko- Katolicka p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	<i>Podtrzymanie kultury i tradycji naszych przodków w Gminie Obrowo na obszarze objętym LSR</i>	52 000,00 zł
Obrowskie Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Edukacji, Kultury i Sportu „Nasza Szkoła”	<i>Promocja obszaru gminy Obrowo, w tym lokalnych tradycji i zwyczajów</i>	52 000,00 zł
Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Złotorii	<i>Promocja lokalnych zasobów, tradycji i zwyczajów poprzez wydanie ilustrowanej monografii pt. Między Wisłą a Drwęcą. Historia i teraźniejszość mieszkańców parafii św. Wojciecha w Złotorii</i>	51 200,00 zł
Bractwo Rycerskie Ziem Toruńskich	<i>Przeprowadzenie przedsięwzięć pn. Śladami naszych przodków w Gminie Obrowo</i>	50 000,00
Parafia Rzymsko- Katolicka p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	<i>Tradycja, kultura i dziedzictwo domeną społeczności lokalnej w Gminie Obrowo na obszarze objętym LSR</i>	50 000,00
Stowarzyszenie Cesteka	<i>Promocja lokalnych twórców</i>	48 358,80

Wnioski odrzucone:

Stowarzyszenie Cesteka „*Promocja lokalnych twórców*”, kwota 48 358,80 zł (nabór nr 1/2022).

W ramach wszystkich naborów Wnioskodawca tj. Gmina Lubicz zrezygnowała z realizacji projektu pt. *Promocja lokalnych zasobów, tradycji i zwyczajów, produktów i usług lokalnych Gminy Lubicz*, nabór nr 5/2018.

- **W jakich kierunkach należy wspierać rozwój lokalnego potencjału turystycznego?**

W Lokalnej Strategii Rozwoju LGD „Podgrodzie toruńskie” wielokrotnie mowa jest o istniejącym na tym obszarze dość znacznym potencjale turystycznym. Na s. 33 LSR czytamy: *„Niewątpliwym potencjałem endogenicznym obszaru jest wyjątkowe środowisko przyrodnicze. Malowniczy krajobraz doliny rzeki Drwęcy i Wisły, rozległe tereny leśne i jeziora stanowią podstawę do rozwoju turystyki i rekreacji. Występują tu liczne obszary chronione i pomniki przyrody. Na obszarze LGD znajduje się też wiele obiektów zabytkowych oraz szlaków turystycznych. Na turystów odwiedzających ten region czeka wiele atrakcji, takich jak: kajakarstwo, wędkarstwo, wycieczki piesze i rowerowe, jazda konna. Biorąc pod uwagę istniejący potencjał przyrodniczy i turystyczny obszaru, można stwierdzić, że nie jest on w pełni wykorzystany w związku z czym należy podejmować działania na rzecz rozwoju turystyki biznesowej oraz opracować strategię rozwoju turystyki i rekreacji na terenie LGD”.*

W opinii badanych w trakcie ewaluacji **potencjał ten jest jednak wciąż nie dość efektywnie wykorzystywany**. Jak podkreślano:

- lokalny potencjał turystyczny nie do końca jest zbieżny z największymi walorami obszaru - na przykład sporo jest tu zajazdów i hotelików, za to zupełnie brakuje oferty eksploatującej dziedzictwo kulturowe obszaru. Turyści nie mają okazji do dostrzeżenia zabytków oraz wybitnie interesujących terenów przyrodniczych.

- na obszarze objętym ewaluacją dominuje turystyka jednodniowa, brakuje oferty z atrakcjami pozwalającymi na zatrzymanie turystów na okres dłuższy, aniżeli jeden dzień.

- inicjatywy gminne, mające na celu budowanie infrastruktury sprzyjającej rozwojowi turystyki są de facto nastawione na rekreację miejscowej ludności, a nie popularyzację walorów turystycznych obszaru. Zdarzają się tu chwalebne wyjątki, których realizacja szybko potwierdza sugerowane nowe kierunki interwencji w tym zakresie. Przykładami tego są:

- próba rewitalizacji ruin zamku Kazimierza Wielkiego w Złotorii w celu stworzenia zeń atrakcji turystycznej
- budowa parku olenderskiego w Małej Nieszawce

- jak wielokrotnie w trakcie badania było to podkreślane – powyższe inicjatywy to wzór, według którego należy postępować przy wspieraniu turystyki przez samorząd lokalny

- mało jest inicjatyw, które wykorzystują interesujące szlaki turystyczne przebiegające przez obszar LGD

- należałoby bardziej zadbać o spopularyzowanie szlaków turystycznych, w tym także tych wyznaczonych przez LGD

- istniejące na tym terenie bardzo ciekawe miejsca zabytkowe (i nie tylko) są zwykle niezagospodarowane na potrzeby ruchu turystycznego. One po prostu są i czekają na odkrycie.

Badanie ewaluacyjne przyniosło następujące **wnioski i sugestie dotyczące możliwych kierunków rozwoju lokalnego potencjału turystycznego**, także z udziałem środków oferowanych za pośrednictwem LGD „Podgrodzie toruńskie”:

- a. stworzenie kolejnych atrakcji turystycznych o charakterze „sztandarowym” – w rodzaju kolejnych ośrodków muzealnych, ośrodków kultury, odrestaurowanych zabytków,
- b. wspierając finansowo inicjatywy turystyczne należy w pierwszej kolejności promować te, w wyniku realizacji których powstanie infrastruktura umożliwiająca szersze korzystanie z atrakcji turystycznych lub podniesie ona jej atrakcyjność – na przykład mowa tu o poprawie dostępności tych miejsc, czy też zakupie zabytkowych obiektów na cele turystyczne (o czym dalej)
- c. należy rozważyć zakupienie starej chaty flisackiej na terenie Złotorii i utworzenie tam ośrodka muzealnego kultury flisackiej. Możliwe tam byłoby również przeniesienie siedziby LGD.
- d. należy wspierać inicjatywy na rzecz budowy infrastruktury turystycznej, która powiąże ze sobą istniejące już ośrodki turystyczne i atrakcje turystyczne (np. drogi rowerowe, znakowanie szlaków itp.)
- e. wykorzystanie walorów lasów – promocja turystyki pieszej, nordic walking, promocja wiedzy o lasach, budowa infrastruktury rekreacyjnej
- f. promocja walorów turystycznych – wydanie atrakcyjnego graficznie, wielojęzycznego przewodnika po okolicach Torunia wraz z portalem internetowym
- g. potencjałem turystycznym obszaru jest turystyka kulinarna. Warto rozważyć stworzenie czegoś w rodzaju „szlaku kulinarnego pogranicza kultur”.

5. Rewitalizacja społeczno – gospodarcza

Kolejnym z ważnych dla realizacji LSR jej celów była rewitalizacja społeczno-gospodarcza. Sprowadzała się ona do dwóch typów projektów, które w ramach LSR mogłyby dofinansowane, co więcej – projekty te musiał być ze sobą zintegrowane.

Chodziło o projekty tzw. twarde, infrastrukturalne oraz projekty miękkie, związane z ograniczaniem wykluczenia społecznego. Ze względu na skalę zaplanowanego budżetu (inicjalnie nieco ponad 3 mln) wiadomym było, że są to w części infrastrukturalnej projekty do zrealizowania przez JST, a w części tzw. miękkiej – głównie przez jednostki im podległe. W zasadzie dotyczyło to przede wszystkim GOPS.

W trakcie realizacji LSR LGD „Podgrodzie toruńskie” otrzymało bonus za sprawną realizację projektów w postaci dodatkowych środków na rewitalizację. Ostatecznie złożono więc 8 wniosków na kwotę znacznie przekraczającą założony początkowo budżet tego działania - a mianowicie 7 946 021,90 zł.

Bardzo ciekawe projekty, które zostały zrealizowane dotyczyły głównie stworzenia infrastruktury mającej służyć integracji i inkluzji społecznej. Potwierdzają to realizowane tam projekty miękkie, o czym za chwilę.

Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
3/2018	21.05.2018 – 28.05.2018	1	1 064 346,49 zł
8/2018	30.11.2018 – 07.12.2018	1	945 440,00 zł
2/2019	08.10.2019 – 31.10.2019	1	2 129 056,91 zł
1/2022	25.03.2020 – 21.05.2020	5	3 807 178,50 zł

Do najciekawszych zrealizowanych inicjatyw należało m.in. wybudowanie na zdewastowanych terenach w centrum Lubicza Górnego zupełnie nowej przestrzeni publicznej, wraz z obiektami mającymi służyć wzajemnej integracji poprzez wspólne przebywanie w miejscu o określonej jakości. W efekcie powstało nowe centrum wsi, a niewątpliwym atutem tego powszechnie chwalonego przez mieszkańców projektu jest olbrzymia promocja LGD.

Zrewitalizowany Plac Niepodległości w Lubiczu Dolnym

Bardzo interesującym był również projekt zrealizowany w gm. Obrowo polegający na adaptacji zdewastowanego dworca PKP Obrowo, od lat nieużywanego, na potrzeby realizacji projektów społecznych oraz na użytek administracji samorządowej.

Tytuły wniosków i wnioskodawcy

Wnioskodawca	Tytuł operacji	Kwota całkowita
Gmina Lubicz	<i>Urządzenie przestrzeni publicznej w Lubiczu Górnym na potrzeby rewitalizacji społecznej</i>	1 064 346,49 zł
Gmina Obrowo	<i>Wyposażenie budynku świetlicy wiejskiej w Obrowie</i>	945 440,00 zł
Gmina Obrowo	<i>Adaptacja budynku po byłej szkole w Sąsiedznie na Świetlicę Wiejską oraz siedzibę Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego</i>	2 129 056,91 zł
Gmina Wielka Nieszawka	<i>Przebudowa budynku przy ul. Leśnej 1 w Małej Nieszawce w ramach zadania: Modernizacja budynku przy ul. Leśnej 1 w Małej Nieszawce wraz z infrastrukturą i zagospodarowaniem terenu w ramach rewitalizacji (LGD)</i>	1 300 000,00 zł
Gmina Obrowo	<i>Adaptacja budynków po byłej stacji PKP w miejscowości Obrowo</i>	719 947,77 zł
Gmina Lubicz	<i>Przekształcenie terenu zalesionego w park dla mieszkańców w ramach rewitalizacji Lubicz Górnego</i>	323 100,00 zł
Gmina Lubicz	<i>Przebudowa i termomodernizacja budynku użyteczności publicznej z częścią mieszkalną i pomieszczeniem byłej kaplicy przy ulicy</i>	571 677,73 zł

	<i>Bocznej 4 w ramach rewitalizacji Lubicza Górnego</i>	
Gmina Lubicz	<i>Urządzenie przestrzeni publicznej w Lubiczu Górnym na potrzeby rewitalizacji społecznej. Etap II</i>	892 453,00 zł

Gmina Obrowo zrezygnowała z realizacji projektu pt. *Wyposażenie budynku świetlicy wiejskiej w Obrowie*, nabór nr 2/2019.

W trakcie badania ewaluacyjnego respondenci zauważyli, że umieszczenie w LSR projektów rewitalizacyjnych to zły pomysł. Ich zakres oraz skala wykraczają poza typowe dla podejścia LEADER działania. Dodatkowo stanowiły spore wyzwanie dla JST ze względu na ich odmienność od dotychczas realizowanych w ramach LSR (EFRR zamiast PROW).

„rewitalizacja dla gmin była wyzwaniem, z którego się wywiązały. To były duże projekty, ale niezbyt odpowiednie dla realizacji w ramach LGD. Moja opinia jest taka, że w ramach LGD należy realizować projekty niewielkie, albo średnie, bezpośrednio związane z aktywizacją społeczną oraz rozwojem turystyki. A tu z tym różnie bywało”

Pojawiały się jednak opinie skrajnie odmienne – o potrzebie kontynuacji takich sztandarowych, dużych projektów infrastrukturalnych w ramach przyszłej LSR:

„To był dobry pomysł – duże, widoczne, sztandarowe projekty. Potrzebujemy tego. LGD tego potrzebuje. Ja na przyszłość widzę możliwości w tym kierunku – na przykład budowę siedziby LGD, która miałaby możliwość promieniowania na okoliczne organizacje i inicjatywy poprzez stworzenie takiego miejsca integracji i aktywizacji”

Znacznie wyższy poziom komplikacji realizacji tych projektów (m.in. uchwalanie Lokalnych Planów Rewitalizacji) był jednak czynnikiem zniechęcającym do powtórzenia w przyszłości pomysłu umiejscowienia ich na terenach wiejskich oraz wewnątrz LSR. Pracownicy biura zwracali uwagę na wydłużające się procedury oceny wniosków, komplikacji realizacji wskaźników, a także komplementarnej realizacji projektów EFS w odnowionych obiektach.

„My najbardziej obawialiśmy się tego, że gminy nie zdążą z wybudowaniem tych obiektów i jeszcze zrealizowaniem w nich projektów miękkich (...) Połączenie tych dwóch zadań było ryzykowne, karkołomne. Przyniosło to sporo stresu”

5a. Aktywność lokalnej młodzieży

W ramach kolejnego tzw. bonusu LGD „Podgrodzie toruńskie” zrealizowało jeszcze trzy projekty sfinansowane ze środków EFRR skierowane na aktywizację lokalnych środowisk młodzieżowych. Stanowi to dodatkowy bonus w rezultatach

wdrażania LSR. W samej strategii w kilku miejscach pojawiają się zapisy o potrzebach bardziej energicznego działania na rzecz włączania młodzieży w inicjatywy społeczne na poziomie lokalnym.

Łączna liczba wniosków złożonych w ramach naboru – 3 wnioski. Wszystkie zostały złożone przez JST. Łączna kwota wniosków – 790 500,10 zł

Numer naboru	Okres naboru	Liczba wniosków	Łączna kwota całkowita wniosków
5/2022	16.08.2022 – 30.08.2022	3	790 500,10 zł

Złożone wnioski w opinii respondentów były ciekawe i wartościowe. Z punktu widzenia realizacji LSR mamy tu do czynienia z poszerzeniem oddziaływania na społeczność lokalną poprzez wytworzenie dodatkowej infrastruktury służącej integracji oraz animacji. W szczególności za uwagę zasługują wnioski gmin Obrowo i Wielka Nieszawka, w których z pewnością pojawić się musi wartość dodana w postaci realizowanych tam ciekawych projektów.

Wnioskodawca	Tytuł operacji	Kwota całkowita
Gmina Lubicz	<i>Budowa placu zabaw wraz z zagospodarowaniem terenu nad jeziorem w Józefowie</i>	299 210,10 zł
Gmina Wielka Nieszawka	<i>Rozwój pasji i zainteresowań młodzieży w Gminie Wielka Nieszawka</i>	245 000,00 zł
Gmina Obrowo	<i>Wyposażenie miejsc aktywności młodzieży na terenie Gminy Obrowo</i>	246 290,00 zł

6. Grupy defaworyzowane

- **Czy w LSR właściwie zdefiniowano grupy defaworyzowane oraz czy realizowane w ramach LSR działania odpowiadały na potrzeby tych grup?**

W LSR Stowarzyszenia LGD „Podgrodzie toruńskie” grupy defaworyzowane zostały zdefiniowane jako (patrz s. 54 LSR): osoby w wieku powyżej 50 lat, oddalone od rynku pracy, osoby do 25 roku życia, kobiety – w tym osoby z trudnościami wychowawczo – opiekuńczymi, wreszcie – osoby niepełnosprawne. W poniższej tabeli pokazane zostały również przykładowe działania, które powinny być pojawić się wraz z realizacją LSR, a w których celem była demarginalizacja tych osób.

L p.	Rodzaje grup defaworyzowanych	Proponowane kierunki wsparcia grup
1	Osoby w wieku powyżej 50 lat	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tworzenie i rozwój spółdzielni socjalnych ▪ Zatrudnienie socjalne ▪ Realizacja programów aktywizacji i integracji ▪ Organizacja staży zawodowych ▪ Praktyki zawodowe ▪ Wsparcie działań wolontariackich i aktywizacyjnych, jako sposób reintegracji społecznej i zawodowej
2	Osoby oddalone od rynku pracy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reintegracja społeczna i zawodowa ▪ Zatrudnienie socjalne ▪ Tworzenie i rozwój spółdzielni socjalnych ▪ Organizacja staży zawodowe ▪ Praktyki zawodowe ▪ Wsparcie działań wolontariackich i aktywizacyjnych, jako sposób reintegracji społecznej i zawodowej
3	Kobiety (w tym osoby z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zapewnienie opieki nad dziećmi ▪ Realizacja programów aktywizacji i integracji ▪ Podnoszenie kwalifikacji zawodowych ▪ Wsparcie działań wolontariackich i aktywizacyjnych, jako sposób reintegracji społecznej i zawodowej
4	Osoby do 25 roku życia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Realizacja programów aktywizacji i integracji ▪ Podnoszenie kwalifikacji zawodowych ▪ Wsparcie działań wolontariackich i aktywizacyjnych, jako sposób reintegracji społecznej i zawodowej ▪ Aktywność lokalnej młodzieży – projekty zaspokajające potrzeby dzieci i młodzieży
5	Osoby niepełnosprawne	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Podnoszenie kwalifikacji zawodowych ▪ Zatrudnienie socjalne ▪ Organizacja staży zawodowych ▪ Organizacja zajęć integracyjnych prowadzących do budowania kompetencji społecznych oraz przełamania izolacji ▪ Realizacja kampanii społecznych skierowanych do przedsiębiorców i osób niepełnosprawnych ▪ Wsparcie działań wolontariackich i aktywizacyjnych, jako sposób reintegracji społecznej i zawodowej

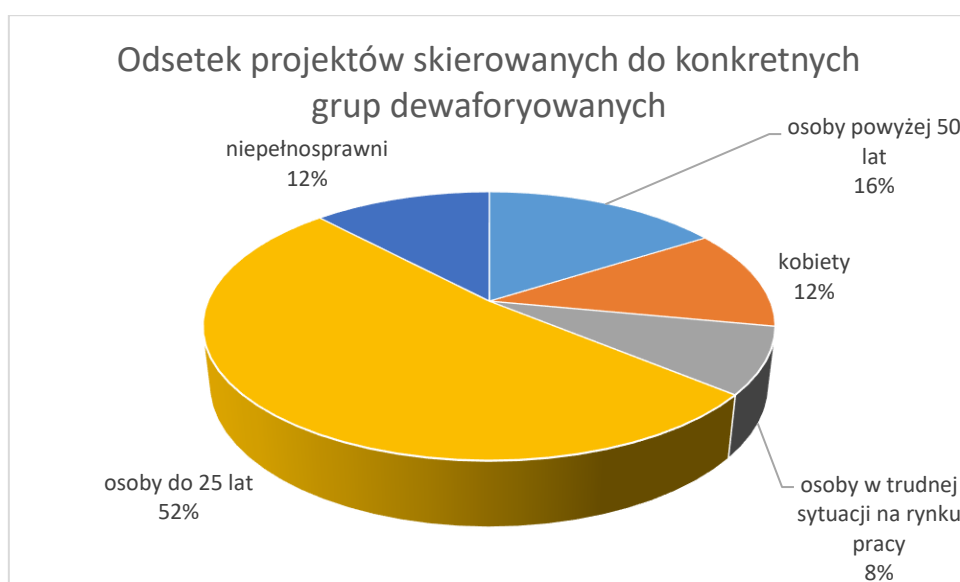
Źródło” LSR, s. 54

W opinii ewaluatora, jak i respondentów grupy te zostały zdefiniowane w zasadzie prawidłowo. Na obszarze LSR, czyli typowych przedmieściach, źródła wykluczenia społecznego są nieco inne, aniżeli na typowych obszarach wiejskich (jak np. bezrobocie, ubóstwo, samotność itp.) Stąd prawidłowo wskazano tu osoby najmłodsze i najstarsze, jako te mogące doświadczać różnych form pozbawiania ich możliwości właściwego rozwoju i godnego życia, ze względu na faworyzację osób w wieku produkcyjnym. Typowe są problem marginalizacyjne osób odsuniętych od rynku pracy, jak i osób niepełnosprawnych. Tu sytuacja nie różni się od pozostałych terenów wiejskich regionu i kraju.

W trakcie badania ewaluacyjnego pojawiły się jednak głosy, że szczególne miejsce wśród grup defaworyzowanych należało również wyznaczyć tym, którzy na tym konkretnym obszarze mają problemy z adaptacją do sytuacji masowej migracji z miasta na wieś. To rodzima ludność, która traci wpływ na to, co dzieje się w świetlicach, w ośrodkach kultury itp. To dość zaskakujący i ciekawy wniosek, który z pewnością należy wziąć pod uwagę przy tworzeniu kolejnej LSR.

Zrealizowane działania dotyczyły w głównej mierze następujących grup defaworyzowanych:

- młodzieży i dzieci (połowa wszystkich projektów)
- osób w wieku powyżej 50 lat – 16% wszystkich projektów
- osób niepełnosprawnych – 12%
- kobiet – 12%
- osób w trudnej sytuacji względem rynku pracy – 8%

Należy zauważyć znaczne dysproporcje w kierunku wsparcia w ramach EFS skierowanego dla osób i grup defaworyzowanych. Stosunkowo niewiele z nich dotyczyło osób bezrobotnych oraz niepełnosprawnych, nieco częściej osób starszych. Natomiast realizacja LSR z pewnością przyczyniła się do znacznego zmniejszenia poziomu defaworyzacji osób w wieku poniżej 25. Liczba zrealizowanych projektów skierowanych do tej grupy była największa, podobnie jak liczba ich uczestników.

Projekt „Warsztaty senioralne”

Projekt „Akademia kobiet”

Klub „Młodzieżowa akademia”

Warsztaty dla osób niepełnosprawnych

Trzeba zauważyć, że żadna z grup defaworyzowanych nie została pominięta w działaniach realizowanych w ramach badanej LSR.

- **Jaki był wpływ LSR na poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego?**

W ramach projektów tzw. miękkich zrealizowano w ramach LSR 22 projekty.

- Aktywizacja zawodowa – wybrane 2 wnioski o dofinansowanie, złożone w dwóch naborach.
- Aktywizacja społeczna:
 - Działania w zakresie aktywizacji społecznej – wybranych 20 wniosków, złożonych w trzech naborach;
 - Działania liderów lub animatorów społeczności lokalnej oraz obywatelskiej – wybrane 3 wnioski, złożone w jednym naborze (w poprzednich dwóch naborach nie było wniosków wybranych).

W zdecydowanej większości projekty były nakierowane na zmniejszenie poziomu wykluczenia społecznego, natomiast w znacznie mniejszym zakresie związane były ze zwalczaniem ubóstwa. Jak twierdzą członkowie Rady, którzy uczestniczyli w weryfikacji projektów:

„miejscowe GOPS-y dobrze sobie radzą z walką z ubóstwem. Tych osób jest to relatywnie niewiele, a znacznie większym kłopotem dla społeczności jest wykluczenie ze względu na brak możliwości realizacji swych pasji, czy ze względu na samotność”.

Aktywizacja społeczno-zawodowa				
L.p.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość z LSR	Wartość osiągnięta
Wskaźniki produktu				
1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	osoba	40	40
Wskaźniki rezultatu				
1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, u których wzrosła aktywność społeczna	osoba	23	24
2.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu	osoba	13	15
3.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu	osoba	7	9
Aktywizacja społeczna				
Wskaźnik produktu				
1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie – Działania w zakresie aktywizacji społecznej	osoba	91	275

2.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie – Działania liderów lub animatorów społeczności lokalnej oraz obywatelskiej	osoba	36	37
Wskaźniki rezultatu				
1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, u których wzrosła aktywność społeczna - Działania w zakresie aktywizacji społecznej	osoba	51	245
2.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, u których wzrosła aktywność społeczna - Działania liderów lub animatorów społeczności lokalnej oraz obywatelskiej	osoba	21	25
Wsparcie partycypacji społecznej w realizacji LSR				
Wskaźniki rezultatu				
	Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych	osoba	300	1 046
2.	Liczba zatrudnionych animatorów	osoba	1	1
Wskaźniki produktu				
1.	Liczba spotkań z mieszkańcami	osoba	30	30

• Jakie działania należy podejmować w skali lokalnej na rzecz ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego?

W opinii ewaluatora należy kontynuować oraz poszerzać działania skierowane na zwalczanie wykluczenia społecznego, nie zapominając przy tym o osobach ubogich. Jednak wektor i siła działania powinny być skierowane przede wszystkim w kierunku podnoszenia możliwości aktywizowania różnych kategorii społecznych tu obecnych.

Do najczęściej wskazywanych jako podmiotów aktywizacji społecznej badani wskazali:

- osoby starsze, szczególnie w wieku emerytalnym
- młodzież i dzieci, szczególnie te grupy, które zagrożone są uzależnieniem cyfrowym
- osoby samotne i słabo zintegrowane ze społecznością
- imigrantów, w tym głównie przybyszy wojennych z Ukrainy

W większym zakresie należy włączać w działania aktywizacyjne instytucje pozarządowe. Niezwykle ważnym jest testowanie innowacyjnych rozwiązań w tym zakresie – np. metody LOWE, czy tworzenie na obszarze nowych spółdzielni socjalnych.

7. Innowacyjność

W każdej LSR tworzonej przez LGD w Polsce w bieżącym okresie programowania jako wymóg konieczny ustanowiono preferowanie wniosków innowacyjnych. Innowacyjność rozumiana była tu dość szeroko, a mianowicie jako rozwiązanie lub zakres merytoryczny nowy na danym obszarze.

LGD „Podgrodzie toruńskie” oceniało i dodatkowo punktowało projekty innowacyjne w przypadku rozwijania działalności gospodarczej oraz podejmowania działalności gospodarczej. Wychodzono tu ze słusznego założenia, że dofinansowywane projekty w pewnym sensie powinny być wyjątkowe, a nie sztapowe, oczywiste. W ten sposób bowiem rośnie szansa ich sukcesu rynkowego.

- **W jakim stopniu projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne? Jak można wyróżnić typy innowacji powstałych w ramach LSR?**

W opinii Rady LGD wszystkie złożone wnioski, zarówno na podejmowanie, jak i rozwój działalności gospodarczej, miały charakter innowacyjny. To dość zaskakujące i zastanawiające. W trakcie przeglądania złożonych wniosków oraz kart ich oceny zwróciłem uwagę, że Rada postępowała tu raczej jako „poszukujący dobrego”, aniżeli krytyczny intepretator tego, co wnioskodawcy uznali za innowacyjność. Dodatkowo fakt, że innowacyjność była solidnie punktowana sprawiał, że członkowie Rady zdawali się obawiać ewentualnych odwołań wnioskodawców w przypadku, gdyby projekt został uznany za nie-innowacyjny.

W wielu przypadkach mamy do czynienia z konwencjonalnymi pomysłami, gdzie jednak pojawiają się dość innowacyjne detale. Przykładowo – jeden z projektów zwierzał w sobie pomysł budowy i rozbudowy zakładu produkcyjnego. Innowacyjne było w nim jego wyposażenie w jedną z maszyn – mianowicie laserowy wykrawacz materiału. W innym projekcie jedyną innowacją było zastosowanie drukarek 3D w produkcji.

Były jednak inne przypadki – gdy cała koncepcja rozwoju firmy miała charakter wysoce innowacyjny, opierając się o nowości w zakresie technologicznym, jak i organizacyjnym, ale przede wszystkim sama w sobie była unikalnym, niszowym pomysłem na biznes.

Podsumowując można wyróżnić trzy typy skali innowacyjności projektów:

- niska, gdy stosowane jest jedynie drobne rozwiązanie technologiczne lub organizacyjne – 40%

- średnia, gdy mamy do czynienia z ciekawym, niszowym pomysłem, ale brakuje w nim innowacyjnych urządzeń, rozwiązań, - 31% projektów

- wysoka – gdy mamy do czynienia z ciekawym pomysłem, w którym zastosowano wiele innowacyjnych pomysłów – 29% projektów

8. Projekty współpracy

W ramach realizacji LSR LGD „Podgrodzie toruńskie” współuczestniczyła w realizacji dwóch projektów współpracy.

Nazwa projektu współpracy	Lider	Liczba partnerów włącznie z LGD „Podgrodzie Toruńskie”	Liczba zrealizowanych zadań	Liczba uczestników
<i>"PATROL HISTORYCZNY - pogranicze chrześcijaństwa" - organizacja żywych spotkań z historią</i>	Lokalna Grupa Działania „Dolina Drwęcy”	6	6	7200 – 19 000
<i>„Rzuć wszystko, idź na grzyby!”</i>	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Ziemia Wąbrzeska	4	5	494

Projekt współpracy 1

"PATROL HISTORYCZNY - pogranicze chrześcijaństwa" - organizacja żywych spotkań z historią

Realizacja projektu miała za zadanie wypromować lokalne dziedzictwo historyczne, materialne i niematerialne. Obyczaje, tradycje, historię, rzemiosła dawne, a także interesujące postaci historyczne oraz zabytki, miejsca ciekawe pod względem historycznym, pola bitew, trakty kupieckie, itd. W ramach współpracy reprezentowano dziedzictwo pogranicza ziem dobrzyńskiej i chełmińskiej, terenów interesujących pod względem historycznym i kulturowym, gdzie funkcjonował zlepek kultur i wyznań, gdzie kwitła niezwykle barwna kultura zwłaszcza zakonów rycerskich. Niezwykle ograniczona liczba lekcji historii w szkołach powoduje, iż wiedza i edukacja na tematy regionalne jest marginalizowana. Wychodząc naprzeciw temu problemowi zaproponowano innowacyjną metodę dotarcia i zaprezentowania historii regionu w postaci karawany historycznej. Projekt wykorzystał rekonstrukcję historyczną, jako

żywą lekcji historii, dzięki której dotrze się do szerokich grup społeczeństwa na terenie LGD. Przemierzająca - kolejne sołectwa i gminy, odwiedzająca szkoły i miejsca historyczne - karawana historyczna. Odtwórcy historyczni, rycerstwo, w tym rekonstruktorzy na koniach, żołnierze, rękodzielnicy, rzemieślnicy, kuglarze i animatorzy prezentowali wybrane wątki historii odwiedzanych miejscowości. Projekt w nowatorski sposób wykorzystuje lokalne zasoby historyczne, daje możliwość współpracy gmin z terenów historycznych ziem chełmińskiej, dobrzyńskiej i michałowskiej, pozostających dzisiaj w obszarze województwa kujawsko-pomorskiego, ale w ramach których pozostają jeszcze wciąż żywe echa dawnych podziałów, szczególnie z okresu średniowiecza i jeszcze wyraźniej z okresu rozbiorów. Dzięki projektowi jako projektowi współpracy zacierać się będą te przeżyte podziały. W ramach projektu zostanie ukazany proces stabilizacji chrześcijaństwa na pograniczu państwa Piastów, moment pojawienia się zakonów rycerskich - Dobrzyńców, Krzyżaków i Bożogrobców oraz innych. Wskazane zostaną procesy wyodrębniania się grupy rycerskiej jako stanu w społeczeństwie feudalnym, rodów i ich herbów. „PATROL HISTORYCZNY - pogranicze chrześcijaństwa” - organizacja żywych spotkań z historią to projekt o innowacyjnym charakterze wykorzystujący żywe lekcje historii w połączeniu z nowatorską metodą dotarcia do wszystkich grup odbiorców. Projekt nie skazuje mieszkańców na szukanie historii a proponuje spotkania z historią w miejscu ich zamieszkania przy wykorzystaniu ich lokalnych zasobów i historii związanych z ich miejscem zamieszkania. Projekt przewiduje również nowe sposoby (min. takie jak żywe uczestnictwo w projekcie) lokalnej społeczności. Możemy określić projekt jako zintegrowany ponieważ każde miejsce realizacji Patrolu jest odmienne, tematyka spotkań, oprócz stałych elementów, związana będzie z lokalnymi historiami i ludźmi żyjącymi na terenach poszczególnych partnerów.

W wyniku realizacji projektu wzrosła świadomość historyczno-kulturowa wśród mieszkańców. W trakcie trwania projektu pojawiła się grupa młodzieży, która zaczęła systematycznie uczyć się jazdy konnej oraz zainteresowała się uczestnictwem w którejś z grup rekonstrukcyjnych. Przewidujemy, że efektem tego będzie utworzenie co najmniej jednego miejsca pracy. Również w wyniku wzrostu świadomości historyczno-kulturowej wśród mieszkańców, Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie zatrudni animatora, który będzie prowadził koło zainteresowań dla osób chętnych w tematyce związanej z realizacją Patrolu.

Należy przyznać, że projekt ten zyskał spory oddźwięk społeczny. Zgromadził licznych uczestników, przynosząc niewątpliwy efekt promocyjny. Trzeba również zauważyć, że projekt idealnie wpisywał się w zasoby historyczne obszaru działania LGD „Podgrodzie toruńskie” i jako taki stanowić powinien wzorzec merytoryczny na przyszłość.

Projekt współpracy 2 „Rzuć wszystko, idź na grzyby!”

Celem projektu było zintegrowanie mieszkańców wokół idei grzybobrania. Celem projektu było również edukowanie mieszkańców w zakresie bogactwa zasobów leśnych. W jego ramach zrealizowano następujące zadania:

- przygotowanie, wydanie elektronicznego przewodnika i publikacji
- wykonanie materiałów promocyjnych- projekt, wykorzystujący występujące na obszarze działania partnerów projektu zasoby naturalne, w szczególności bogactwo obszarów leśnych.
- nakręcenie filmów promujących potrawy z grzybów, z udziałem lokalnych Kół Gospodyń Wiejskich.

Wykorzystanie innowacyjnych rozwiązań pozwoliło udowodnić, że nawet prastara działalność człowieka związana z pozyskiwaniem płodów runa leśnego umożliwia zastosowanie nowoczesnych, informatycznych rozwiązań. Oś projektu stanowiło wydanie aplikacji mobilnej dla telefonów komórkowych pod system operacyjny Android. Aplikacja pozwala na identyfikację grzybów, ich przydatność kulinarną itp., ale i pozwala na identyfikację innych elementów runa leśnego. W uzupełnieniu do aplikacji mobilnej wydano album grzybów oraz zrealizowano 8 filmów kulinarnych związanych z wykorzystaniem grzybów w lokalnej kuchni.

Uzupełnieniem do zadań wspólnych są zadania własne realizowane przez każdego z partnerów. LGD Podgrodzie toruńskie zakupiło w ramach projektu gadzety niezbędne do grzybobrania. Zrealizowano również wspólny wyjazd na grzyby.

Należy przyznać, że projekt był atrakcyjny dla mieszkańców, a pozostałe po nim produkty mają charakter trwałe. Dodatkowo trwale promują LGD wśród mieszkańców.

Na szczególne wyróżnienie w opinii ewaluatora zasługuje wyprodukowanie filmów kulinarnych z udziałem miejscowych Kół Gospodyń Wiejskich. Są to bardzo udane, choć nieco amatorsko wyprodukowane, filmy. Jednakże ich walor edukacyjny jest niezaprzeczalny, a dodatkowo stanowią one znakomitą promocję LGD. Filmy te były dość intensywnie komentowane po ich umieszczeniu na portalach społecznościowych. Bardzo ważne jest nawiązanie przez LGD trwałej współpracy z konkretnymi KGW.

- **Jaką formę i zakres powinny przyjmować projekty współpracy w przyszłości?**

W trakcie wywiadów pogłębionych zarówno członkowie Zarządu LGD, jak i przedstawiciele Rady LGD zgodnie stwierdzili, że **istnieje potrzeba poszerzenia projektów współpracy o wymiar międzynarodowy**. W ich opinii umożliwiłoby to znaczne zwiększenie ich efektywności w postaci nabycia doświadczeń oraz zapoznania się z przykładami realizacji projektów z zakresu rozwoju obszarów wiejskich w całej Europie. Niektórzy z badanych uważali, że międzynarodowe projekty współpracy zwiększyłby również atrakcyjność samej LGD jako zrzeszenia umożliwiającego swym członkom zdobywania wiedzy i nabywania doświadczenia niedostępnego na miejscu, w kraju. Pytani o sugestie możliwych pól współpracy oraz ewentualnych partnerów współpracy badani wskazywali na:

- a. **Możliwe pola realizacji międzynarodowych projektów współpracy:**

- innowacyjne metody pracy z osobami defaworyzowanymi
- nowe pomysły na innowacje gospodarcze dla mikroprzedsiębiorstw działających na obszarach wiejskich
- inspiracje dla samorządów z zakresu projektów odnowy wsi oraz projektów odnowy przestrzeni publicznej
- nawiązanie współpracy między organizacjami pozarządowymi w celu realizacji dalszych wspólnych projektów
- nawiązanie współpracy pomiędzy grupami młodzieżowymi
- wymiana doświadczeń między organizacjami kobiecymi działającymi na terenach wiejskich
- możliwe formy współpracy w zakresie promocji podstawowych praw kobiet wiejskich
- inspiracje dla organizacji senioralnych

b. możliwi partnerzy projektów współpracy międzynarodowej:

- LGD z okolic Poniewieża na Litwie – istnieje już kilkunastoletnia tradycja współpracy gminy Lubicz z Rejonem Poniewieża, mocno utrwalona na wielu polach
- LGD z okolic Győr na Węgrzech, gdzie warunki geograficzne oraz cechy społeczne obszaru są dość podobne do tych obecnych na obszarze „Podgrodzia toruńskiego” (miasto wielkości Torunia otoczone przez przedmieścia z wysokim poziomem przedsiębiorczości, z niewykorzystanym potencjałem turystycznym)
- LGD „West Cork” z Irlandii, gdzie od wielu lat realizowane są wręcz wzorowe w skali europejskiej projekty odnowy wsi oraz promocji przedsiębiorczości i włączania społecznego. Ta LGD byłaby bogatym źródłem inspiracji dla wielu organizacji i przedsiębiorców z naszego obszaru.

Jako drugi ważny postulat, który pojawił się w trakcie badań ewaluacyjnych, należy uznać **potrzebę ściślejszej współpracy LGD „Podgrodzie toruńskie” z sąsiednimi LGD-ami**, w szczególności z LGD „Ziemia Gotyku”. Pojawiały się tu opinie, iż wciąż nie wykorzystuje się potencjału w postaci wspólnego podłoża historyczno-społecznego tych dwóch LGD. Dotyczy to m.in. wspólnego dziedzictwa menonickiego, dziedzictwa kultury szlacheckiej (dwory i pałace ziemiańskie), a także dziedzictwa gotyckiego. W sensie społecznym z pewnością ciekawa byłaby eksploatacja wątków związanych z obecnością na tym terenie wyjątkowo licznej populacji ludzi młodych. Chodzi tu o szersze zaangażowanie młodzieży w procesy integracyjne, ich z aktywizowanie poprzez profesjonalnych animatorów, zainteresowanie sportem, czy też wolontariatem.

Podsumowanie – wnioski i rekomendacje

- Realizacja LSR formalnie nie została jeszcze zakończona. Trwa realizacja całkiem sporej liczby projektów. Na tym etapie można już stwierdzić, że osiągnięcie wskaźników produktu i rezultatu jest raczej niezagrażone.
- Sporo projektów notuje opóźnienia. Należy w trakcie szkoleń oraz w momencie udzielania doradztwa bardziej uczulić beneficjentów na dotrzymywanie terminów realizacji fazy projektowej, jak i realizacyjnej.
- Absolutnie niedopuszczalna jest sytuacja ogromnych opóźnień w weryfikacji wniosków. Zniechęca to kolejnych beneficjentów oraz osłabia wiarygodność LGD, która „cierpi nie za swoje winy”
- Fakt, że nieco ponad połowa wniosków przedsiębiorców nie otrzymała dofinansowania, chociaż przeszła procedury weryfikacyjne świadczy
- o ogromnym niedoszacowaniu budżetu LSR na ten jej filar
- Działania rewitalizacyjne ostatecznie zakończyły się powodzeniem, ale wydaje się, że nie zostały one skrojone pod możliwości i charakter działań typu LEADER
- LGD potrzebuje jednak projektów sztandarowych, który podniosłyby rangę organizacji.
- Pozytywnie należy ocenić wpływ LSR na rozwój kapitału społecznego obszaru. Dzięki podjętym działaniom stworzone zostały autentyczne podstawy do dalszych działań na rzecz integracji mieszkańców. Wsparto też wiele inicjatyw, które traciły swój społeczny impet.
- Badana LGD bardzo udanie radzi sobie z budowaniem pozytywnych relacji z otoczeniem społecznym – w swej orbicie oddziaływania posiada przeróżne organizacje i instytucje – od JST, przez organizacje społeczne najróżniejszego typu, po parafie
- Rekomenduje się zwiększenie zaangażowania LGD w działania na rzecz sieciowania inicjatyw społecznych na obszarze LSR. Taką jej rolę widzą jej czołowi działacze, jak i beneficjenci
- Dobrze wypadła realizacja projektów mających na celu poprawę stanu infrastruktury rekreacyjnej, nieco gorzej – działania na rzecz poprawy infrastruktury turystycznej. Tymczasem ta ostatnia stanowi o potencjale rozwojowym obszaru, w sąsiedztwie Torunia.
- Projekty „miękkie” zostały zrealizowane głównie na polu aktywizacji społecznej, w znacznie mniejszej mierze – na polu aktywizacji zawodowej. Ta ostatnia jednak nie ma tu najzwyczajniej dostępnych beneficjentów.
- Wymagana jest większa uwaga Rady LGD w ocenie innowacyjności wniosków. Należy sformułować bardziej precyzyjną definicję innowacyjności i jej się konsekwentnie trzymać.